

EDIČNÍ ŘADA

ČEŠI

VE VÁLCE

*Vzpomínky československých vojáků,
kteří za druhé světové války sloužili
v 11. pěším praporu na Blízkém východě
doplněné historickým komentářem
a popisem bitvy o Tobruk.*

FRANTIŠEK EMMERT

ČEŠI

U TOBRUKU

Skutečné příběhy

Vyšehrad

© František Emmert, 2008

ISBN 978-80-7021-926-3

*„Toto je posvátná půda,
neboť zde leží ti, kteří zemřeli pro vlast.
Při západu slunce a nad ránem
budeme na ně vzpomínat...“*

Nápis vytesaný do zdi vojenského hřbitova v Tobruku.

V bitvě o toto město padlo mezi 22. říjnem a 10. prosincem 1941 také čtrnáct československých vojáků z jedenáctého praporu.

PROLOG

Nad ránem 22. října 1941 připlulo do přístavu v malém městečku Tobruk na severu Libye necelých sedm stovek Čechoslováků, příslušníků *11. pěšího praporu – Východního*. Téměř všichni byli dobrovolníci. Po březnu 1939 opustili vlast, aby v zahraničí bojovali za její osvobození. Nyní se po dlouhých měsících útěků, vojenského výcviku a strážní služby v Sýrii konečně dočkali a dostali se na rozhodující bojiště. Do Tobruku!

Kdo kontroloval Tobruk, ten kontroloval východní část severoafrického pobřeží. Fronta přes toto opevněné město přešla v letech 1941 a 1942 celkem pětkrát. Dvakrát město dobyli Britové, jednou ho pokořili Němci. V roce 1941 ho po dlouhých devět měsíců hájila mnohonárodnostní spojenecká posádka za podmínek úplného obklíčení na souši. A právě tehdy do obklíčeného města připluli Čechoslováci, aby se podíleli na jeho obraně společně s Brity, Australany, Indy, Jihoafričany a Poláky.

Hrdinství českých a slovenských mužů, pro které nacistická propaganda vymyslela pojmenování *tobrucké krysy*, nebylo dodnes plně doceněno. Do obklíčeného města připluli ve chvíli, kdy o výsledku války nebylo ani zdaleka rozhodnuto. Šťěstí v té době naopak přálo spíše nacistům a jejich italským spojencům. V říjnu 1941 nacisté ovládali prakticky celou kontinentální Evropu (pouze s výjimkou neutrálních států) a německá vojska se nezadržitelně valila hluboko do vnitrozemí Sovětského svazu. Německé tankové klíny mířily na Moskvu, Leningrad a Rostov. K rozhodující bitvě o Stalingrad došlo až o rok později. *Rudá armáda* na podzim roku 1941 ustupovala, Velká Británie vedla obrannou válku (a čekaly ji další porážky) a Spojené státy zůstávaly prozatím neutrální.

A právě tehdy se Čechoslováci vypravili do obklíčeného města hluboko v nepřátelském týlu, aby posílili řady jeho obránců. Připomeňme, že přirozeně se vojáci z obklíčeného města snaží dostat pryč. Čechoslováci se pohybovali v přesně opačném směru. Nemohli tušit, jak jejich mise skončí. Pokud by Tobruk padl, nemohli ze strany nacistů počítat ani s nejmenší shovívavostí. Byli by označeni za „nelegální bojovníky neexistujícího státu“ a nevztahovala by se na ně ženevská ani haagská konvence o ochraně

válečných zajatců. Navíc velká část z nich neměla „árijský původ“. Nemůže být nejmenších pochyb o tom, že pokud by Čechoslováci byli v Tobruku zajati, zřejmě by válku nikdo z nich nepřežil. Avšak Čechoslováci obstáli. Ubránili svěřený šestikilometrový úsek západně od města a přispěli ke spojeneckému vítězství nejen u Tobruku.

Po válce se na jejich hrdinství mělo zapomenout. Velitelé od Tobruku dokonce skončili v komunistickém vězení. Teprve až po roce 1989 se Tobruk stal opět plnohodnotnou součástí naší historiografie.

Kniha, kterou držíte v rukou, chce malým dílem přispět k rozšíření povědomí o účasti našich vojáků na severoafrickém bojišti za druhé světové války a chce rovněž připomenout osudy a vzpomínky několika přímých účastníků – skromných mužů, kteří po válce žili obyčejné civilní životy jako kdokoliv jiný, ale jimž i dnešní generace vděčí za svobodu.

Bojovníci od Tobruku po šedesáti sedmi letech. Zadní řada zleva: Stanislav Hnělička a Josef Polívka. Přední řada zleva: František Vavrečka, Jan Koukol a Josef Hercz

VÁLKA V SEVERNÍ AFRICE A VÝZNAM TOBRUKU

Boje mezi nacistickým Německem a spojeneckými zeměmi se za druhé světové války neodehrávaly jen na evropské půdě a v širokém prostoru světových moří. V letech 1940 až 1943 se přenesly také na sever afrického kontinentu. Rozhodně se přitom nedá říci, že by severoafrické bojiště představovalo jen jakousi vedlejší frontu. Naopak. Boje zde dosahovaly větší intenzity než v předchozích bitvách v severní a západní Evropě nebo na Balkáně.

Severoafriické pobřeží a přilehlá poušť tehdy představovaly hlavní bojiště proti nacistickému Německu a po napadení Sovětského svazu 22. června 1941 plnohodnotnou „druhou frontu“. Bez vítězství v tomto prostoru by později nebylo možné uskutečnit invazi do Itálie (1943) a Francie (1944).

Válka v severní Africe byla ve své době chápána především jako „bitva o Středozemní moře“ a o přístup nejen k jižní Evropě, ale také do jižního Ruska a k jeho ropným nalezištím. Pokud by se Němcům podařilo dobýt Suezský průplav nebo pokud by v létě roku 1941 pronikli na Střední východ přes Sýrii ovládanou vichystickými Francouzi, mohly by tyto nepříznivé skutečnosti rozhodnout o výsledku celé války. Nacistické Německo by totiž za takové situace stálo před „konečným vítězstvím“: na Sovětský svaz by mohlo vést druhý zdrcující útok z jihu přes Kavkaz a prostor ovládaný Velkou Británií by se omezil jen na její vlastní ostrovní území. Navíc až do prosince 1941 Spojené státy stály mimo konflikt. Hitler by měl úspěch na dosah ruky.

Celé tři roky se k bojům v libyjské poušti a na libyjsko-egyptské hranici upínaly zraky světové veřejnosti, – s obavami i nadějemi. Do té doby bezvýznamné zeměpisné názvy jako libyjské město Tobruk nebo egyptský El-Alamein byly ve spojeneckém tisku citovány stejně často jako ruský Stalingrad, Moskva nebo Leningrad. Navzdory nepoměrně menšímu počtu obětí strategický význam zůstával srovnatelný.

Válku do severoafrické pustiny přitom nepřenesla Hitlerova dobytvačnost či snad snaha nacistů obnovit německou koloniální soustavu ztracenou během první světové války. Válečný konflikt zde rozdmýchal hlavní

německý spojenec – fašistická Itálie. Německo do bojů o Afriku zasáhlo až v lednu 1941, kdy Italům hrozila katastrofální porážka, které se Hitler rozhodl předejít. Teprve poté sledoval v severní Africe a na Blízkém a Středním východě své vlastní zájmy soustředěné na Suez a na přístup k Sovětskému svazu od jihu.

Fašistická Itálie, jež před vypuknutím války spravovala Libyi, se až do 10. června 1940 držela stranou konfliktu. Avšak pod dojmem německých úspěchů se rozhodla k dobovačné válce připojit a také získat nová území. Ke své škodě ale postupovala na vlastní pěst bez koordinace s Německem, což vedlo k pozdějšímu krachu všech jejích ofenzivních akcí nejen v Africe, ale také v Řecku.

Slabá a špatně vyzbrojená italská posádka v Libyi dostala v červnu 1940 od Mussoliniho rozkaz zaútočit na britskou armádu v sousedním Egyptě. Zoufalý čin! Na něco takového neměli Italové dostatek sil. Jakým směrem se měla další italská účast ve válce ubírat, předznamenala 28. června tragikomická událost nad Tobrukem. Italská protivzdušná obrana sestřelila letadlo s vrchním velitelem italských vojsk a generálním guvernérem v Libyi generálem Italo Balbem. Místo Italů nakonec na libyjsko-egyptské hranici zaútočili Britové. 22. ledna 1941 dobyli Tobruk a postupovali dále na hlavní libyjské město Tripolis. Více než 130 000 italských vojáků padlo do zajetí. Britové při tom ztratili jen pět set mužů. Naplnila se slova W. Churchilla z roku 1939, že „v příští válce by bylo výhodou mít Italy za nepřátele“. Později německý generál Rommel požadoval, aby italská armáda byla ze severní Afriky raději úplně stažena, protože na bojišti pouze „překáží“ a zbytečně odčerpává německým vojskům zásoby.

Hitler se rozhodl zasáhnout. 11. února 1941 se v Tripolisu vylodily první jednotky *Německého Afrikakorpsu* (*Deutsches Afrikakorps*, ve zkratce DAK). Jejich příjezd zásadním způsobem změnil situaci, avšak jedině díky tomu, že velící německý generál Erwin Rommel před Brity předstíral mnohem větší sílu svých tankových jednotek, než jakou ve skutečnosti disponoval. Zahájil útok a Britové, kteří ho přecenili, se dali zbytečně na ústup. Už v dubnu 1941 Rommel dorazil na egyptské hranice, kde se ho Britům konečně podařilo zastavit. Německo-britská fronta se stabilizovala u Sollúmu.

Za zády *Afrikakorpsu* však zůstalo malé pobřežní městečko Tobruk se strategicky významným přístavem. Britové ho dokázali udržet v německém týlu po následujících devět měsíců i za podmínek úplného obklíčení po souši. Dokonce do něj po moři přesouvali posily. V říjnu 1941 do něj vyslali i *11. československý pěší prapor – Východní*.

Po celou dobu, kdy se bojovalo u Sollúmu, Tobruk zůstal britskou výsypou asi sto kilometrů za hlavní frontou v německém týlu. Jeho posádka

blokovala přístav, aby ho Němci nemohli využívat pro své zásobování. Pro Němce i pro Brity měl obrovský strategický význam. Pokud by ho Rommel dobyl, jeho zásobovací trasy by se významně zkrátily a mohl by pokračovat v útoku do Egypta. Bez něj však větší ofenziva nebyla možná. Dokud ho drželi Britové, nemuseli se obávat o Suez a proniknutí Němců na Blízký východ.

V létě roku 1941 byla situace na Středním východě pro Brity nejkritičtější. Na Tobruk a u Sollúmu útočil Rommel, v Iráku, Íránu a ve francouzských državách v Sýrii a Libanonu se chopily moci proněmecké síly. Britové proti nim musely zasáhnout vojenskou silou. Kdyby *Afrikakorps* v té době dobyl Tobruk, zřejmě by byl schopen prolomit i frontu u Sollúmu. Potom by stačilo obsadit Suez a spojit se s proněmeckými režimy na Blízkém východě, což by zřejmě rozhodlo o německém vítězství nejen na Středním východě, ale možná i v Sovětském svazu, na který by německá vojska mohla zaútočit v dalším směru přes Kavkaz.

Tobruk nesměl padnout!

Teprve až v prosinci 1941 se Britům podařilo prolomit německou obranu u Sollúmu, vyprostit Tobruk z obklíčení a zahnat *Afrikakorps* hluboko do libyjského vnitrozemí. Ale dosažené vítězství se ukázalo jen jako dočasné. Rommel se vzpamatoval a opět zaútočil. V červnu 1942 dokonce obsadil Tobruk. Jenže strategická situace na Blízkém východě a v celé Evropě se mezitím změnila v britský prospěch, takže ztráta důležitého přístavu již nepředstavovala katastrofu, jako by tomu bylo o rok dříve. Celý Blízký východ se již nacházel pod britskou kontrolou. Do války navíc vstoupily Spojené státy se svým obrovským hospodářským potenciálem. Stále více německých sil poutala východní fronta a německá města byla vystavena sílící vlně angloamerických náletů.

Přesto mohl německý útok na Egypt i v létě roku 1942 strategickou situaci na frontách podstatně změnit, pokud by Rommel dokázal dobýt Suez. Německá vojska v Sovětském svazu totiž ve stejné době útočila na Kavkaz a na Blízkém východě by se mohla spojit s *Afrikakorps*em. Avšak Rommel neměl k útoku dostatek sil. Po porážce u El-Alameinu v říjnu 1942 musel ustupovat. Už v listopadu dokonce ztratil Tobruk.

Mezitím se v Maroku vylodili Američané a přes Alžírsko postupovali na Tunisko, do kterého Rommel ustupoval z Libye. V květnu 1943 byly poslední části *Afrikakorpsu* na severu Tuniska rozbity. 130 000 Němců a 90 000 Italů padlo do zajetí. Válka o severní Afriku skončila.

Nákladák s československými vojáky na silnici Tobruk – Derna. Po vyproštění z obklíčení 10. prosince 1941.

Štědrovečerní jídelní lístek československé polní kuchyně v Tobruku. 24. prosinec 1941.

VZPOMÍNKY ÚČASTNÍKŮ

JOSEF HERCZ

„Lidé se mě ptají, proč jsem jako medik nesloužil u sanity. Jenže já chtěl bojovat proti nacistům se zbraní v ruce.“

Príslušník 3. roty 11. československého pěšího praporu – Východního. Za hranice se dostal jako vystěhovalec lodí po Dunaji. Zažil ztroskotání parníku Pentcho ve Středozemním moři. Prvního nasazení u Tobruku se zúčastnil jako pěšák. Poté absolvoval důstojnickou školu. U Dunkerque velel průzkumné četě. Po válce nastoupil jako lékař v nemocnici Na Bulovce. Rytíř Čestné legie Francouzské republiky, Rytíř českého lékařského stavu a nositel Řádu TGM. V roce 1995 povýšen na brigádního generála.

Lékař Josef Hercz se narodil v roce 1917 na východním Slovensku. Dnes žije jako jednadevadesátiletý důchodce v Praze. Do hlavního českého města přišel ve svých osmnácti letech jako student medicíny. Lékařskou fakultu však tehdy nemohl nedokončit. V listopadu 1939 nacisté školu uzavřeli.

Vrátil se na Slovensko, kde však pro svůj „neárijský původ“ nebyl tehdejší režim vítán. Čekaly ho ústrky a velmi nejistá budoucnost. Rozhodl se pro emigraci a vstup do československé armády na Blízkém východě. Podobně smýšleli i jeho tři bratři, kteří rovněž odešli k zahraničním jednotkám.

Slovensko opustil legálně na palubě vystěhovalecké lodi *Pentcho* v květnu 1940. Mnohoměsíční plavba skončila ztroskotáním na pustém neobydleném skalnatém ostrůvku uprostřed moře nedaleko Kréty. Pět set trosečníků tehdy přežilo jedině díky hrdinství pětice odvážných mladých mužů, kteří se na malém člunu vydali hledat pomoc. Byl mezi nimi i tehdy dvaadvacetiletý Josef Hercz.

Později se dostal do Egypta, kde se přihlásil do armády. V řadách *11. československého praporu – Východního* prošel prvním nasazením u Tobruku. Druhého nasazení s *200. československým lehkým protiletadlovým plukem* se již ale nezúčastnil. Procházel tehdy dalším vojenským výcvikem v týlu a také důstojnickou školou na území Egypta a Palestiny.

V roce 1943 se společně s ostatními československými vojáky přesunul do Velké Británie a byl přiřazen ke vznikající *1. československé samostatné obrněné brigádě*. S ní se v letech 1944 a 1945 zúčastnil obléhání severo-francouzského města Dunkerque již ve funkci velitele průzkumné čety.

Po skončení války, ve které zahynula velká část jeho rodiny, dokončil studia medicíny a oženil se. Více než čtyřicet let pak působil jako chirurg v pražské nemocnici *Na Bulovce*. Do důchodu odcházel jako zástupce přednosta chirurgické kliniky ve funkci primáře. Po roce 1989 se dočkal plně satisfakce a uznání za svoji účast v zahraničním odboji za druhé světové války. Byl povýšen do hodnosti generála a získal řadu vyznamenání a ocenění.

Na svoji anabázi k jedenáctému praporu a na léta strávená v jeho řadách vzpomíná Josef Herzc takto:

Narodil jsem se před koncem první světové války a krátce před vznikem samostatné Československé republiky v roce 1917. Dětství jsem prožil na východním Slovensku. V krásném, ale chudém kraji. Naše početná rodina žila na samotě Čalovka poblíž obce Egřeš na území dnešního okresu Trebišov.

Rodiče tam hospodařili na rodinném statku o rozloze asi dvě stě hektarů. Přestože jsem měl více sourozenců, narodil jsem se jako čtvrtý ze šesti bratrů, náš otec se nás snažil podporovat ve studiu.

Nejstarší bratři, Alexander a Koloman, vystudovali právnickou fakultu. Bratr Dezidér, třetí v pořadí, absolvoval medicínu stejně jako já. Bratr Mikuláš, který následoval po mně jako pátý, tragicky zahynul ve svých sedmi letech. Srazil ho autobus. Na následky vážných zranění zemřel v košické nemocnici. Šestý, nejmladší bratr Evžen rovněž zemřel jako velmi mladý: nevrátil se z koncentračního tábora.

Do Prahy a zpátky na Slovensko

Když jsem dokončil obecnou školu, odešel jsem z Čalovky do Košic, kde jsem několik let navštěvoval státní gymnázium. Po složení maturitní zkoušky v roce 1935 jsem se přihlásil na *Lékařskou fakultu Karlovy univerzity* v Praze. U přijímacího řízení jsem uspěl, takže mě zapsali mezi posluchače. Tak jsem se poprvé dostal do hlavního města, kde jsem později strávil většinu života.

Ve třicátých letech jsem se však ještě nemohl nastálo usadit. Schylovalo se totiž k válce. I mne měly brzy čekat velmi dramatické roky...

Do vypuknutí války jsem stihl projít většinou semestrů náročného studia. Mezi českými a slovenskými studenty v Praze se tehdy nedělal žádný rozdíl, všichni jsme byli československými občany. To se mi líbilo. V roce 1939 po obsazení českých zemí nacisty a po vyhlášení „samostatného“ Slovenska, jsem se však náhle ocitl v pozici „cizince“.

Brzy následoval 17. listopad a uzavření českých vysokých škol. Lékařskou fakultu jsem už nestihl dokončit. Byl jsem poslán domů do tehdejší „Slovenské republiky“.

Nový stát byl „republikou“ jen podle názvu. Ve skutečnosti byl vázáný „ochrannou smlouvou“ na nacistické Německo. Svůj německý vzor téměř ve všem špatném napodoboval, včetně rasového zákonodárství. V Německu měli *SA*, na Slovensku *Hlinkovu gardu*, v Německu měli *Hitlerjugend*, na Slovensku *Hlinkovu mládež*, v Německu měli norimberské zákony, na Slovensku *Židovský zákoník*.

Doma jsem příliš dlouho nepobyl. Už v lednu 1940 jsem jako dvaadvacetiletý mladík obdržel povolávací rozkaz do armády slovenského státu. V normální vojenské jednotce jsem však kvůli svému „neárijskému původu“, jak se tehdy říkalo, nesměl sloužit. Poslali mě k takzvané *Pracovnej službe* do tábora Oremlaz u Žiliny.

Dostal jsem se k útvaru, ve kterém sloužili převážně jen Židé a také několik Romů. Rozdali nám sice vojenské uniformy, avšak místo pušek nám dali jen obyčejné rýče a lopaty. Na ty jsme také museli přísahat věrnost „Slovenské republice“. Dobře si na to vzpomínám. Museli jsme přísahat věrnost státu, který jsme ani v nejmenším nepovažovali za svůj.

Během slavnostního nástupu jsem v levé ruce místo pušky svíral lopatu. Ve stejné poloze, v jaké se drží puška při povelu „K počtě zbraní!“ Pravou ruku jsem pozvedl k přísaze. Velitel přečetl text a my jsme museli sborově zvolat: „Tak prisahám!“ Stali se z nás příslušníci slovenské armády beze zbraní.

V pracovním táboře Oremlaz jsme místo vojenského výcviku pracovali jako stavební dělníci. Když na to zpětně vzpomínám, *Pracovná služba* při slovenské armádě připomínala pozdější *Pomocné technické prapory* (PTP, tzv. černí baroni), které po roce 1948 organizovali komunisté. Zatímco oni posílali „k lopatě“ osoby se „špatným třídním původem“, slovenský režim tam ještě před nimi zařazoval mladé muže se „špatným rasovým profilem“. Jinak to ale bylo úplně stejné. Namísto vojenského výcviku jen těžká dřina a namísto vycházek, hospod a schůzek s děvčaty jen oplocený drát a dřevěné baráky v táboře, který jsme ani v době volna nesměli opustit.

Naštěstí jsem byl už počátkem května 1940, po pouhých čtyřech měsících vojensko-pracovní služby, propuštěn do civilu. Odjel jsem vlakem zpátky domů do Čalovky u Egreše. Tam jsem se dozvěděl, že můj starší bratr Dezidér, tehdy ještě nedostudovaný medik, odešel přes Balkán na Blízký východ ve snaze vstoupit tam do československé armády.

Okamžitě jsem se rozhodl, že budu svého bratra následovat. Věděl jsem, že na Slovensku mě nečeká žádná budoucnost, ačkoliv přímé ohrožení na životě nám tehdy ještě nehrozilo. Prozatím jsme byli vystaveni jen šikanování a různým administrativním omezením. Žádné transporty do vyhlazovacích táborů v roce 1940 ale ještě vypravovány nebyly. Ani jsme nemuseli nosit žluté hvězdy, přestože se proslýchalo, že v Polsku je nacisté již zavedli. To vše dorazilo na Slovensko až o dva roky později. Nicméně již tehdy se dalo tušit, že situace se bude jediné zhoršovat.

Do zahraniční armády tehdy odešli také další dva mí starší bratři: Alexander a Koloman. Doma zůstali jen rodiče a nejmladší bratr Evžen, který byl na odchod do emigrace ještě příliš malý. Když jsem v květnu 1940 pououštěl Slovensko, netušil jsem, že své blízké už nikdy neuvídím...

Osudy příbuzných doma

Krátce po mém odchodu byly na Slovensku zpřísněny rasové zákony a v září 1941 byl dokonce vydán takzvaný *Židovský kodex*, který v podstatě kopíroval norimberské rasové zákony. Začala také *arizace* majetku.

Podle tehdejších rasových zákonů Židé nesměli vlastnit příliš velký majetek a pokud nějaký měli, byl jim zkonfiskován a předán někomu z místních, kdo měl „politické zásluhy“. Samotné slovo *arizace* vystihovalo, že „židovský majetek“ přechází do „árijských rukou“.

Arizace postihla i naše nevelké rodinné hospodářství v Čalovce. Novým majitelem statku se stal jeden občan z Egreše. Je smutné, že moji rodiče toho člověka znali a před válkou s ním dobře vycházeli. Otec mu dokonce často radil a pomáhal mu s jeho hospodářstvím. Byla to taková obvyklá sousedská výpomoc.

Jenže po roce 1939 se z našeho souseda vyklubal místní velitel slovenské fašistické milice, *Hlinkovy gardy*, a vše bylo jinak. Přišel na náš statek jako nový „majitel“ a začal se na něm opravdu chovat jako pán. Odvedl si nejlepší koně a přivlastnil si vše, co se mu líbilo. I z polností se snažil pro sebe vytěžit co nejvíce. Můj otec na statku zůstal „v podnájmu“ a musel mu sloužit v podstatě jako novodobý otrok.

„Majitel“ mu dokonce přiděloval i jídlo, pochopitelně mu dával jen nezbytné minimum. Neustále ho něčím trápil a ztrpčoval mu život každodenně.

ními urážkami. Otec kvůli němu dokonce strávil nějaký čas v policejní vyšetřovací vazbě. Zcela nesmyslně byl označen za jednoho z možných podezřelých v případě vraždy jednoho slovenského četníka u Humenného...

Otec všechny ústrky nesl velice těžce. V roce 1942, kdy byly ze Slovenska vypraveny první vlakové transporty se Židy do vyhlazovacích táborů, spáchal sebevraždu. K zoufalému činu ho zřejmě dohnalo i hrozné chování nového „majitele“ našeho statku.

V té těžké době se mé matce podařilo dostat do Košic, kde jsme měli příbuzné. Město tehdy patřilo k Maďarsku. Pro Židy tam bylo bezpečněji než na Slovensku. Sice tam také měli protizidovské zákony a omezení, nicméně nehrozily odtamtud transporty do plynových komor ani internace v pracovních táborech. Teprve až v roce 1944, po obsazení Maďarska německou armádou a převzetí moci maďarskou fašistickou organizací *Šípových křížů*, začaly deportace Židů do vyhlazovacích táborů i z této země.

Vlakové transporty do Osvětimi byly v roce 1944 vypraveny také z Košic. Má matka tehdy zahynula v plynové komoře stejně jako další příbuzní. Na konci války zahynul také můj nejmladší bratr Evžen. Jak se mi později podařilo zjistit, byl zastřelen, když vystoupil z vězeňského zástupu a hladově si chtěl utrhnout ze stromu nějaké ovoce.

Na palubě vystěhovalecké lodi *Pentcho*

Abych se ale vrátil ke svému odchodu ze Slovenska v květnu 1940...

Původně jsem se chtěl vydat na svou cestu do československého vojska na Blízkém východě obvyklou „balkánskou trasou“, po které odcházela většina budoucích příslušníků jedenáctého praporu. Tedy, většina z těch, kteří po roce 1939 emigrovali přímo z českých zemí a ze Slovenska. Převahu po této trase zajišťovala dobře organizovaná zpravodajská síť za využití služeb různých převaděčů. Bylo totiž třeba nelegálně překročit několik státních hranic a mnoho přitom riskovat.

Shodou okolností jsem se ale dozvěděl, že existuje i snadnější způsob, jak se dostat pryč. Vláda tehdy povolila části slovenských Židů, aby se zcela legálně vystěhovali. Samozřejmě za předpokladu zanechání majetku, zaplacení tučné částky a také bez možnosti návratu. (*Pozn. autora: V letech 1938 až 1941 se nacisté zbavovali Židů prostřednictvím programu nucené emigrace. Ve Vídni, v Berlíně a Praze dokonce otevřeli oficiální Ústředny pro židovské vystěhovalectví. Slovensko postupovalo podle německého vzoru a k programu nucené emigrace se připojilo. Německo, Rakousko a české země tehdy opustila asi polovina židovských obyvatel. Velký problém představovala neochota demokratických zemí židovské emigranty přijímat.*)

Některé zámořské země vydávaly vystěhovalcům hromadná víza. Ale pouze část z nich je hodlala skutečně přijmout. Většinou jim poskytnutými vízy pouze umožnily opustit nebezpečnou střední Evropu ovládanou nacisty a dále se o ně už nestaraly. Jen málokdo opravdu dorazil až do Číny nebo do Latinské Ameriky. Většina vystěhovalců se pokoušela dostat do Palestiny. Jenže Britové tehdy kladli přistěhovalcům do této země administrativní překážky. Většinu lidí ale bylo jedno, kam se dostanou. Hlavně se chtěli zachránit a uniknout ze střední Evropy.

Počátkem května kotvila v Bratislavě vystěhovalecká loď. Byl to krásný říční lopatkový parník s romantickým názvem *Pentcho* (penčo). Symbol záchrany! Zajímá jsem se, kam má namířeno.

„Sveze emigranty dolů po Dunaji až k jeho ústí do Černého moře. Tam bude čekat zaoceánská loď. Plavba potrvá tři týdny,“ dostalo se mi vysvětlení s tím, že na loď je ještě stále možné se dostat.

„Zkus se na tu loď dostat,“ radili mi tehdy známí. „Dostaneš se pryč bez velkého rizika a možná i v pohodlí.“

Podal jsem si tedy žádost o legální vystěhování na palubě parničku *Pentcho*. Když jsem ho viděl kotvit v Bratislavě, uvěřil jsem, že mě skutečně čeká přímá a snadná cesta do emigrace...

Dobrodružnější balkánskou variantu jsem si ale přesto nechal v záloze, kdybych se na parník nakonec nedostal. ... Dobrodružnější? Jak se záhy ukázalo, legální vystěhování, které jsem podstoupil, bylo nakonec ještě dobrodružnější, než kdybych ze Slovenska prchal nelegálně přes několik státních hranic jako přede mnou můj bratr Dezidér...

Za patnáct tisíc slovenských korun, což tehdy představovalo opravdu hodně velké jmění, jsem byl zapsán do společného vystěhovaleckého pasu. Obdrželi jsme hromadné vízum do jihoamerické Paraguaye.

Osmnáctého května 1940 se obří lopatky parníku *Pentcho* konečně roztočily a zčeřily zpěněné vody bratislavského přístavu. Z vysokého štíhlého komína se vyvalil hustý dým. Sláva! Vyplováme! Zacinkal palubní zvoněk. Příď lodi zamířila na jihovýchod po proudu Dunaje. Směřem ke svobodě. Co nejdále od nacistů. Již po pár kilometrech jsme vpluli do Maďarska, které tehdy bylo podobně jako Slovensko německým spojencem.

Doufal jsem, že mě čeká přímá cesta po krásném modrém Dunaji do československé armády na Blízkém východě. Za tři týdny jsem měl přestoupit na zaoceánskou loď. Netušil jsem, jak se naše plavba již brzy zkomplikuje...

Na krásném modrém Dunaji

Na malé úzké lodi se tísnily asi tři stovky vystěhovalců, téměř bez výjimky Židů. Většinu pasažérů přitom tvořili starší lidé, ženy a také spousta dětí. My mladí muži jsme byli v menšině. Každá rodina si s sebou vzala jen to nejnnutnější: oblečení svázané do zauzlovaných dek a prostěradel a nejcennější majetek naskládaný do kufrů a nůši. Více nebylo možné pojmout, protože parník *Pentcho* byl zkonstruován pouze jako rekreační loď pro dvě stě padesát výletníků a ne pro tři stovky vystěhovalců obtěžkaných zavazadly.

Počet cestujících při vyplutí z Bratislavy ale neměl být ani zdaleka konečný. Cestou jsme přibírali další. V maďarské Budapešti a jugoslávském Bezdanu přistoupily asi dvě stovky emigrantů, takže parniček *Pentcho* s pěti stovkami cestujících na palubě se dostal na dvojnásobek své kapacity. Loď byla přetížená a v mocném silném proudu Dunaje se pohybovala velmi vratce. Aby se nepřeklopila, musela se většina cestujících neustále zdržovat v podpalubí. Na vnější palubu byl pouštěn jen velmi omezený počet lidí, aby se tam protáhli a nadýchali čerstvého vzduchu.

V podpalubí byly dvě velké místnosti, původně určené pro rekreanty. Vzhledem k velkému množství lidí, kteří je zaplnili, neskýtaly naprosto žádný komfort. Byli jsme v nich natolik stísnění, že jsme si v nich připadali jako v podzemních kobkách. Pojmenovali jsme si je proto podle věhlasných věznic. Jedné jsme říkali *Ilava* podle známé věznice na Slovensku a druhé *Akko* podle podobného zařízení v Palestině.

Asi si dovedete představit, jak hrozně to v obou místnostech vypadalo: v každé se tísnilo více než dvě stě lidí. Seděli na koších a kufrech nebo polehávali na palandách plných štěnic. Začínalo léto a v podpalubí se drželo nesnesitelné dusno. Trápil nás také vydýchaný vzduch. Do toho nám zneprzyjemňovaly cestu také nejrůznější pachy z věcí, které si uprchlíci vezli s sebou. A samozřejmě také nízká úroveň hygieny.

Vystěhovaleckou skupinu řídilo malé vedení tvořené emigranty. Naopak posádka lodi byla mezinárodní a neměla s námi vystěhovalci nic společného. Loď řídil ruský kapitán Igor Markejevič, bývalý bělogvardějský důstojník. Belhal se po palubě jen o jedné noze. O tu druhou prý přišel během rusko-japonské války v roce 1905. Musím uznat, že se projevil jako mimořádně schopný lodivod, byť svérázný. Dokázal řídit loď navzdory obrovskému přetížení. Ještě větší schopnosti měl již brzy prokázat i v daleko obtížnějších situacích, které nás teprve čekaly...

Navzdory nepohodlí cesta napříč Maďarskem a severní částí Jugoslávie probíhala celkem plynule. Nicméně již tehdy jsme začínali nabírat jisté

zpoždění. Čím déle jsme byli na cestě, tím pomaleji jsme se pohybovali. Kousek za Bělehradem se naše cesta zasekla úplně. Původně jsme měli doplout do rumunské Suliny někdy začátkem června. Jenže měsíc se blížil ke konci a my jsme stále pluli po jugoslávské části toku. Byli jsme na cestě již pátý týden. Dalo se předpokládat, že zaoceánská loď, která na nás měla v ústí Dunaje čekat, již nejspíš odplula.

Navíc nám začaly docházet zásoby jídla. Výdej stravy musel být již po třech týdnech omezen. Ke snídani a k večeři jsme dostávali jen neslazenou černou kávu a k obědu nepříliš zahuštěnou polévku. To bylo vše. Naštěstí mnozí uprchlíci měli v zavazadlech schované masné konzervy a jiné trvanlivé potraviny. My, kteří jsme žádné vlastní jídlo neměli, jsme se ho od nich snažili získat nejrůznějšími protislužbami. Já jsem si například na palubě lodi otevřel „holičství“.

Pirátskou lodí

Nejprve jsme zakotvili v srbském přístavu Dobra za Bělehradem, kde jsme konečně mohli doplnit zásoby. S místními policisty jsme měnili nejrůznější rodinné cennosti, jako šperky, zlato a stříbro za jídlo. Dostali jsme od nich chleba a také srbskou domácí pálenku *rakiji*. Vzpomínám si, jak jsme si s kamarádem udělali malou hostinu s chlebem a pálenkou. Během předchozích týdnů jsme si odvykli pořádně jíst, takže pálenka vykonala své a kamarád se pak několik dní potýkal se střevními potížemi.

Další pokračování v plavbě znemožňovaly nějaké administrativní těžkosti. Nesměli jsme zvednout kotvu, pokud se nevyřeší. A tak jsme v přístavu strávili delší čas a nabrali další velké zpoždění.

Jedné z žen se tehdy přímo na lodi narodila holička.

„Bude se jmenovat Dobra,“ rozhodla její matka, když ji po porodu zabalenou v prostěradle sevřela v náruči.

Ta malá dívka, nejmladší z cestujících, putování na lodi *Pentcho* nakonec přežila ve zdraví, stejně jako celou válku. Nedávno jsem se s ní setkal v Izraeli jako s osmašedesátiletou dámou.

V přístavu Dobra přistoupili další vystěhovalci. Už si přesně nevzpomínám, kolik jich bylo, ale přetížení lodi se tím jen zvýšilo. Kapitán Markejevič nad tím už jen mávl rukou. „Teď už je to jedno... Všichni do podpalubí! Na vnější palubě nikdo nezůstane!“

Potom jsme vypluli.

Pentcho proplul nebezpečným úsekem podél jugoslávsko-rumunských hranic, kde se řeka klikatí mezi skalami. Dostali jsme se do širé balkánské roviny. Po pravé straně jsme měli Bulharsko a po levé Rumunsko. Pluli

jsme uprostřed mohutné řeky mezi těmito dvěma státy v naději, že smluvená zaoceánská loď na nás v Sulině snad stále ještě čeká.

Jenže brzy přišlo další velké zdržení. Místní úřady totiž při běžné kontrole lodi zjistily, že papíry k ní jsou falešné. Označily nás za „pirátskou loď“ a museli jsme zakotvit mezi přístavy Giurgiu (Rumunsko) a Ruse (Bulharsko). Zabavily nám dokonce i bulharskou vlajku, pod kterou jsme pluli.

Nesměli jsme přistát ani v jednom z přístavů ani pokračovat v plavbě žádným směrem. Neoznačení jsme stáli uprostřed řeky a další týdny utíkal. Opět nám začaly docházet zásoby jídla. Něco málo jsme nakonec přece jen dostali z bulharské strany. Avšak docházela nám i pitná voda. Museli jsme vzít vědra a kádě a nabírat vodu z přímo Dunaje. Řeka přitom byla ve svém dolním toku podél bulharsko-rumunských hranic značně znečištěná. Pěna, která společně s vlnami narážela do boku lodi, byla zbarvena dozelená až dohnědá. Na hladině plaval žabinec i nejrůznější odpadky nejen z lodí, ale i z měst a vesnic podél řeky.

Avšak nezbyvalo nám nic jiného než pít, pokud jsme nechtěli zemřít žízni. I když je to k nevíře, nikomu se z té vody nic nestalo. Neobjevily se dokonce ani žádné průjmy či jiná infekční onemocnění.

Mezitím kolem nás proplouvaly různé lodi. Většinou nákladní. Žádná z nich si nás nevšímala. Vzpomínám si, jak nás jednoho dne míjela německá výletní loď, pojmenovaná tehdejším sloganem *Hitlerjugend* (Hitlerovy mládeže) *Kraft durch Freude* (Radostí k síle), s rozjařenými německými vojáky na palubě. Pluli se opalovat na černomořské pobřeží. Rumunsko i Bulharsko tehdy udržovaly dobré vztahy s Německem a přijímaly německé vojáky k letní rekreaci. O několik měsíců později dokonce povolily německým vojskům vstup na své území, aby z něj mohla zaútočit na Jugoslávii a Řecko.

Zatímco němečtí vojáci se vesele bavili a pluli na dovolenou, my jsme zůstali vyhladovělí a žízniví trčet uprostřed řeky a vůbec jsme netušili, co s námi bude dál.

Říční lodí na otevřené moře

Teprve až po třech týdnech se našemu vedení podařilo parníček *Pentcho* opět „zlegalizovat“ a vyjednat s rumunskými úřady pokračování v plavbě. Vpluli jsme tehdy nejprve do rumunského přístavu Giurgiu a tam doplnili zásoby. Potom jsme pokračovali po řece napříč jihovýchodním Rumunskem. Na pravé straně jsme měli Dobrudžu a na levé rumunské vnitrozemí. Brzy jsme se dostali do delty Dunaje a k ústí řeky do moře.

24. září 1940 jsme konečně vpluli do přístavu v Sulině, kde jsme měli naši pouť na palubě parníčku *Pentcho* zakončit. Původně jsme tam měli dorazit někdy kolem 10. června. Bohužel, nabrali jsme více než tříměsíční zpoždění. Naše plavba po Dunaji trvala déle než čtyři měsíce: přesně sto dvacet sedm dní. Zaoceánská loď na nás samozřejmě nečekala a dávno odplula pryč.

Kapitán Igor Markejevič, dobrodruh tělem i duší, který se neřídil ani mapami ani kompasem, rozhodl, že s naším lopatkovým říčním parníkem, přetíženým více než na dvojnásobek, vypluje na širé moře.

„Nic jiného nám nezbyvá. Poplujeme co nejlíže pobřeží. Zdejší vody dobře znám,“ ujišťoval nás. Nebyl důvod mu nevěřit. Černé moře je pro ruské námořníky domovem.

Vpluli jsme tedy do Černého moře a pokračovali v cestě za svobodou. Neměli jsme přitom žádný jasný cíl. Vedla nás pouze touha dostat se do východního Středomoří, nejlépe na území pod kontrolou Britů. Do Palestiny nebo Egypta. Doufali jsme, že to malý parníček *Pentcho*, postavený pro výletníky na evropských řekách, zvládne.

Zpočátku si vedl dobře. Na Černém moři jsme ve zdraví přestáli i jednu velmi silnou bouři, která se na nás snesla jako na uvítanou. Mohutné vlny a silný vítr v jednu chvíli dokonce otočily loď o sto osmdesát stupňů a málem ji převrhly.

Po této příhodě se počasí umoudřilo a kolem nás se opět rozhostil letní klid. Pluli jsme dál podél rumunského a bulharského břehu a brzy jsme se dostali do tureckého Istanbulu. Doufali jsme, že se nám v neutrálním Turecku dostane vlídného přijetí. Zvláště když v posádce byl jeden turecký námořník, Ali.

Ale kdepak!

„Pryč! Pryč!“ křičeli na nás Turci z tlampače na břehu. Dokonce přidali i pár varovných výstřelů do vzduchu. Hlídkové čluny nás odháněly. Ani jsme nesměli doplnit zásoby. Museli jsme pokračovat přes Marmarské moře a Dardanely dál do Egejského moře.

Krásné letní počasí vydrželo i během další plavby. Jenže v podpalubních místnostech *Ilava* a *Akko* jsme si ho ani trochu neužili. Jak rtuť na teploměru stoupala, tím nesnesitelnější dusno nás dole pod dřevěnou podlahou paluby trápilo. Pak ale zavládla euforie.

„Země na obzoru!“ volal kdosi zvenku.

Před námi se rýsoval břeh ostrova Lesbos. Řecko! Konečně první přátelský stát na naší strastiplné cestě! Zamířili jsme do prvního malého přístavu, který jsme míjeli, do Mytilíni.

Místní obyvatelé k nám byli velmi milí a snažili se nám být nápomocní.

Bohužel sami toho moc neměli. Natrhali nám alespoň nějaké ovoce. Na další cestu jsme se předzásobili olivami.

Pokračovali jsme v plavbě směrem k řecké pevnině. Tam jsme zakotvili v přístavu Pireus u Atén. Řekové nám poskytli všemožnou pomoc. Dostali jsme od nich vodu, jídlo i palivo na další cestu. Opět jsme se setkali s přátelským lidmi a poprvé také s nezištnou pomocí úřadů. Nicméně, po doplnění zásob jsme museli pokračovat. Již jsme byli nedočkaví. Mnozí zbožně doufali, že Palestina je „jen za mořem“ na druhém břehu a že tam dorazíme co nevidět. Naplnění nadějemi jsme vyrazili na poslední úsek naší cesty...

Napříč minovým polem

Už krátce po vyplutí z aténské Pirea naše loď zabloudila. Na otevřené Středozemní moře jsme ani nedopluli. Ještě v Krétském moři jsme ztratili kurz a mořské proudy nás zanesly až k souostroví Dodekanez. Ač tyto ostrovy leží mezi Řeckem a Tureckem (dnes jsou součástí Řecka), tehdy je spravovali Italové.

Mezi Řeckem a fašistickou Itálií tehdy rostlo napětí, které o pár měsíců později přerostlo v italskou válečnou agresi proti Řecku. Souostroví Dodekanez sloužilo Italům jako důležitá námořní základna, strategicky položená východně od Řecka, tedy na druhé straně než ležela Itálie. Malé Řecko tak bylo obklopeno Italy ze dvou opačných světových stran.

Italské námořnictvo se zřejmě obávalo řeckého preventivního útoku na souostroví, a proto kolem něj vytvořilo prsteneč minových polí. Několik metrů pod mořskou hladinou, ještě daleko od ostrovů, číhaly tisíce nebezpečných náloží s nástražními systémy, silné natolik, aby protrhly kovové pláty na bocích vojenských lodí. Náš říční výletní parníček by pro ně představoval pouhou dětskou hračku. Zavadit o nástražní systém jen jedné takové miny, rozlétlí bychom se na tisíce třísek.

Kapitán Markejevič neměl o existenci minových polí ani nejmenší tušení. Zřejmě ani nevěděl, kde se přesně nacházíme. A tak si to parník *Pentcho* zamířil přímo doprostřed jednoho z polí a suverénně plul nad minami. Žádná z nich ale nevybuchla! Naše říční loď totiž měla tak nízký ponor, že nás nástražná čidla vůbec nezaznamenala. Jak jsme se dozvěděli později, od min nás dělil necelý metr ponoru! Tentokrát nám zachránila život skutečnost, že *Pentcho* byl říční plavidlo.

Netušili jsme, že právě opouštíme minové pole, když jsme před sebou spatřili nějaké hlídkové čluny, jak uhánějí po hladině směrem k nám. Byly to čluny italského válečného námořnictva. Navázaly s námi kontakt. S velkým

překvapením jsme se dozvěděli, nad čím jsme před malou chvílí přeplouvali. Italští námořníci se velmi divili, že se nám v minovém poli nic nestalo. Pluli před námi, aby nás bezpečně dopravili do přístavu Stampaglia na Dodekanez. Prokázali nám tím velkou laskavost.

Itálie byla již několik měsíců válečným spojencem nacistického Německa. Společně s ním napadla na jaře 1940 Francii a připravovala se na invazi do Řecka. Já sám jsem později stál u Tobruku jako československý voják proti Italům. Musím ale říci, že italští námořníci se k nám tehdy chovali velmi lidsky. Kromě toho, že nás zachránili před minami, dali nám také jídlo a vodu a po doplnění zásob nás doprovodili zpátky na moře, aby nás převedli přes svá minová pole. Většina lidí na lodi netušila, že se s italskými námořníky brzy znovu setká a opět jim bude vděčit za záchranu života.

Naše vystěhovalecká loď *Pentcho* zamířila na jih na otevřené Středozemní moře a stočila kurz ke svému konečnému cíli.

Z parníku plachetnicí

Od řecko-italského souostroví Dodekanez jsme se ale opět příliš daleko nedostali. Znovu jsme bloudili a loď se stávala jen těžko ovladatelnou. Posádka neměla k dispozici žádné navigační přístroje. Jako říční plavidlo totiž *Pentcho* žádné nepotřeboval.

Když jsme pluli po otevřeném moři a v dohledu nebyla žádná pevnina, kapitán Markejevič jen přibližně odhadoval naši polohu. Směr přitom určoval jen podle skautských pouček: podle stínu na hodinkách, podle mapy, kterou měl v hlavě, a podle instinktu starého námořníka.

A vtom se to stalo!

... Motory lodi náhle ztichly a kolo s lopatkami se zastavilo. Z vysokého komína už nevyšel ani mráček dýmu. Došly snad pohonné hmoty? Kdepak! Situace byla ještě mnohem horší. Loď postihla neopravitelná technická závada! Pohon totiž nebyl konstruován na plavbu po moři. Do kotle se směla čerpat pouze sladká voda. Protože jí ale byl kritický nedostatek a sami bychom neměli co pít, kdybychom sladkou vodu vlévali do kotle, kapitán do něj povolil čerpat i slanou mořskou vodu. Bezprostředně to nevyvolávalo žádné problémy. Ty se dostavily až nyní, kdy usazená sůl zcela ucpana potrubí.

Posádka se nejprve pokoušela kotel opravit. Avšak veškeré pokusy o zprůchodnění potrubí se ukázaly jako naprosto marné. Ztichlý říční parníček *Pentcho* se stal pouhou hračkou v rukou dravých mořských i vzdušných proudů.

To by ale nesměl být kapitán Markejevič, aby nepřišel s nějakým řešením! Čím prapodiivnějším, tím úspěšnějším!

„Postavíme plachty!“ navrhl a hned se dal do práce.

Použitelných textilií se v zavazadlech cestujících našlo více než dost. A tak ženy vybalily z košů a kufrů prostěradla, ručníky a deky a začaly jednotlivé kusy prádla svazovat k sobě. Potom jsme je rozvěsili na lana upevněná na vlajkovém stožáru.

Výsledek nebyl bůhvíjaký. Nicméně vítr se do našich „plachet“ skutečně opřel a pluli jsme. Či spíše jsme se jen pomalu sunuli, každou chvíli jiným směrem. Držet kurz a ovládat loď bylo za těchto podmínek nesmírně náročné. Přesto se to jednonohému kapitánu Markejevičovi dařilo. Avšak Středozevní moře se tímto způsobem v žádném případě nedalo překonat...

Kapitán rozhodl, že musíme zamířit k pevnině a vyhledat pomoc. Podle jeho odhadů a výpočtů jsme se měli nacházet někde uprostřed Krétského moře, na půl cesty mezi souostrovím Dodekanez a Krétou.

„Někde by tu měl být malý skalnatý ostrůvek,“ pátral Markejevič zrakem po hladině. „Někde na levé straně!“

Nařídil stočit kurz k domnělému ostrovu, ačkoliv jsme žádný břeh neviděli. Záhy se ukázalo, že se kapitán nemýlil. Večer jsme na obzoru skutečně spatřili obrys malého pustého ostrůvku. Italové ho tehdy nazývali Chamilonesi. Dnes nese řecké jméno Nés Chamili. Bylo 8. října 1940, předvečer židovského svátku *Jom Kipur*.

„Musíme přistát!“ rozhodl kapitán, přestože dobře věděl, že ostrůvek je zcela neobydlený.

Silný vítr nás tehdy tlačil k severnímu břehu ostrova. Markejevič si ho pozorně prohlížel v dalekohledu. Povšiml si nápadných skalnatých útesů. Táhly se podél celého pobřeží. Nebyly sice příliš vysoké, nicméně nebezpečně vystupovaly do moře.

„To nevypadá dobře!“ utrousil pro sebe.

Ne! Na severní straně ostrova se v žádném případě nedá bezpečně přistát! To jsme pochopili i my bez námořnických zkušeností.

Markejevič se ptal po dobrovolnících, kteří by k ostrůvku doveslovali v malém záchranném člunu. Přihlásilo se nás pět: turecký námořník Ali, mí krajané Schalk, Lanes a Lichtenfeld a já. Kapitán se k nám nemohl připojit kvůli svému zdravotnímu postižení. Po jedné noze se dobelhal k zábradlí lodi.

„Pokuste se dostat na jižní stranu ostrova!“ přikázal nám, když jsme usedali do člunu. „Měly by tam být písčité pláže. Pokud je najdete, navedete nás na ně. Použijte baterku.“

Josef Hercz mezi příslušníky slovenské pracovní služby v táboře Oremlaz u Žiliny. Zima 1940.

Vystěhovalecký parníček Pentcho kotvící v Bratislavě. 18. květen 1940.

Provizorní plachty z prostěradel, které pasažéři rozvěsili na stožár porouchaného parníčku v Krétském moři. Začátek října 1940.

Ztroskotaný Pentcho na útesu ostrůvku Nés Chamili. 8. říjen 1940.

**VELITĚLÉ A OSOBNOSTI
11. PĚŠÍHO PRAPORU**

PODPLUKOVNÍK KAREL KLAPÁLEK

„Na Kypru se přece nebojuje!
Tak co bychom tam dělali?“

Velitel 11. československého pěšího praporu – Východního a později i 200. lehkého protiletadlového pluku. Za první světové války legionář v Rusku. Od dubna 1945 velitel československého armádního sboru na východní frontě. V roce 1948 podporoval nástup komunistů k moci a vstoupil do KSČ. V roce 1952 zatčen a tři a půl roku vězněn. Později rehabilitován a povýšen do hodnosti armádního generála. Zemřel v Československu v roce 1984.

Velitel československé vojenské jednotky na Blízkém východě Karel Klapálek se narodil v roce 1893 v Novém Městě nad Metují v rodině železničáře. Děťství a mladistvá léta strávil v Kralupech nad Vltavou ve středních Čechách, kam se rodiče krátce po jeho narození přestěhovali. Po otcově předčasné smrti jej vychovávala pouze matka, která zůstala sama s pěti dětmi. Přes všechny těžkosti je dokázala podporovat ve studiu. Mladý Karel dojížděl z Kralup do Prahy, kde v roce 1911 absolvoval gymnázium. Poté nastoupil jako účetní do firmy *Jaroš*.

Legionářské začátky v Rusku

Na jaře roku 1915 byl Karel v „nejlepších letech“. Jako pětadvacetiletý zdravý muž musel narukovat do rakousko-uherské císařské armády. Přidělili ho k zeměbranceckému pluku (rakouské pluky se tehdy administrativně dělily na armádní a zeměbrancecké, nicméně jejich poslání bylo stejné, v obou případech se jednalo o plně bojeschopné jednotky určené k nasazení na frontě). Krátce po odvodu byl poslán na haličskou frontu, na které v té době vítězili Rusové. Tam se mu brzy podařilo přejít na ruskou stranu. Dobrovolně se vzdal do zajetí. Za rakouské mocnářství nechtěl nasazovat život.

Ze zajetí se přihlásil k československým legiím vznikajícím na ruském území. Ještě za carského režimu, kdy československý exil v Paříži vedený

T. G. Masarykem nevyvíjel na ruském území žádné své politické aktivity, stal se příslušníkem české záložní roty v Kyjevě.

Československá národní rada začala organizovat československé vojenské jednotky na území Ruska až po sesazení cara a nastolení demokratické vlády A. F. Kerenského v březnu 1917. Tehdy Karel Klapálek absolvoval důstojnickou školu *3. československého střeleckého pluku*. V červenci 1917 se zúčastnil slavné bitvy u Zborova. V následujících letech 1918 až 1920 absolvoval proslulou anabázi československých legií po transsibiřské magistrále (ta je podrobněji popsána v následující kapitole o Karlu Střelkovi). Během přesunu legií z Bachmače do Vladivostoku Klapálek působil v poddůstojnické škole a také velel praporu. Byl povýšen do hodnosti kapitána.

Do vlasti se vrátil až v roce 1920 mezi posledními. Rozhodl se zůstat v armádě natrvalo. Ve dvacátých letech byl několikrát povýšen, nejprve na štábního kapitána a později na majora. Sloužil u plzeňských „pětatřicátníků“. Ve třicátých letech vyučoval taktiku na vojenské akademii v Hranicích na Moravě. Tam vychoval řadu mladých důstojníků, kteří později sloužili v jeho *11. pěším praporu* na Blízkém východě nebo v *1. československém armádním sboru* na východní frontě.

Dlouholetá praxe pedagoga na prestižní vojenské škole mu zajistila i značnou popularitu. Málokdo by zřejmě znal majora Klapálka přiděleného k nějaké posádce nebo sloužícího na jednom z mnoha štábů. Zato majora Klapálka vyučujícího na akademii znala většina absolventů. A těch byly brzy stovky a tisíce. Kromě výuky Klapálek také velel praporu akademiků.

Velitelem v Obraně národa a útěk za hranice

V době ohrožení republiky v roce 1938 Klapálek sloužil u *51. pěšího pluku* v Českých Budějovicích jako zástupce velitele. S tímto útvarem se zúčastnil všeobecné mobilizace, vyhlášené 23. září 1938.

Po Mnichovu a zřízení *protektorátu Čechy a Morava* v březnu 1939 byl propuštěn do civilu. Patnáctého března 1939 nacisté československou brannou moc rozpustili. Klapálek odešel pracovat jako ředitel živnostenského úřadu v Českých Budějovicích. I za německé okupace se v českých zemích ctily „státní služba“. Pro bývalého armádního důstojníka se muselo najít nové místo ve státní správě, alespoň trochu odpovídající jeho předchozímu postavení v armádě.

Karel Klapálek ale nehodlal přečkat válku jako úředník. Ihned se zapojil do činnosti armádní odbojové organizace *Obrana národa*. Stál v čele její českobudějovické pobočky. *Obrana národa* už během prvního roku okupace připravovala celonárodní povstání, avšak záhy zasáhly první pro-

tiakce gestapa. Pro německou státní tajnou policii nebylo příliš obtížné vysledovat odbojovou činnost bývalých vysokých armádních důstojníků. Gestapo předpokládalo, že se tito vlastenci s okupací jen tak nesmíří, a proto je nechávalo sledovat.

Odbojová činnost v protektorátu mezitím narůstala. Už v červnu 1939 došlo v Kladně k prvním ozbrojenému útoku na okupační moc. Odbojář Jan Smudek ukradl v hostinci opilému četníkovi pistoli a potom s ní na ulici zastřelil německého policistu. *Obrana národa* tehdy pomáhala „nepolapitelnému Janovi“ při útěku do zahraničí. Gestapo se však dostalo na stopu celé řadě buněk i jednotlivým odbojářům a začalo *Obranu národa* postupně rozbíjet.

V květnu 1940 hrozilo zatčení i Karlu Klapálkovi. Naštěstí se zavčas dozvěděl, že se kolem něj stahuje smyčka, a rozhodl se pro přechod do ilegality. Společně s kamarádem z *Obrany národa* Karlem Štřelkou, kterému v Praze hrozilo také zatčení, se rozhodli pro společný odchod po „balkánské trase“ na Blízký východ. Kdyby zůstali doma, oběma s jistotou hrozila smrt. Pokud by nebyli popraveni bezprostředně, pak zcela určitě po příchodu zastupujícího protektora R. Heydricha na podzim 1941 nebo po atentátu v květnu 1942.

Státní hranice na Slovensko a do Maďarska museli překročit „na černo“. Na Slovensku jim pomáhala skupinka místních evangelíků, která po březnu 1939 zůstala loajální republice.

Přes Jugoslávii, Řecko a Turecko se Klapálek se Štřelkou dostali na francouzské mandátní území na Blízkém východě, na území dnešního Libanonu a Sýrie. V té době německá armáda vpadla do Francie a fašistická Itálie vstoupila do války na straně Německa. Středozemní moře se záhy změnilo ve válečnou zónu, ve které se střetávalo britské a italské námořnictvo.

Čechoslováci shromáždění na Blízkém východě se ocitli v bezprostřední blízkosti nového bojiště. Původně se sice chtěli přesunout z Bejrútu do Francie, ale od června 1940 se počítalo spíše s jejich setrváním na Blízkém východě, kde se měli zapojit do systému spojenecké obrany v tomto zeměpisném prostoru, který se ocitl v přímém ohrožení.

Velitelem na Blízkém východě

Koncem června 1940 Francie před Německem kapitulovala. Francouzská správa v Libanonu a Sýrii zůstala loajální nové vládě ve Vichy, která přešla na německou stranu. Skupina dvou set Čechoslováků, mezi nimi i Karel Klapálek, musela uprchnout do sousední Palestiny pod britskou správou. Tam se běženci zapsali do vznikající československé jednotky.

V té době již bylo zcela zřejmé, že oddíl zůstane na Blízkém východě a bude se podílet na jeho obraně. Z Libye útočili na Egypt Italové, Sýrie otevřela německým letounům svoji leteckou základnu v Aleppu, Irák a Irán se zabývaly možnostmi přejít na německo-italskou stranu. Britská výspa ve východním Středomoří – Kypr, Malta, Egypt a Palestina (a do jara 1941 také Řecko) – se změnila v bojovou zónu, kde se mělo v následujících třech letech rozhodovat o vítězství nebo porážce v nejdůležitější fázi světové války.

Po příchodu do Palestiny v červnu 1940 byl Karel Klapálek jmenován zástupcem velitele *4. československého pěšího pluku – Východního* plukovníka Josefa Koreše. Čtvrtý pluk však nakonec zůstal jen na papíře. V Gedeře se zformoval pouze jeho *1. pěší prapor – Východní*. Velení praporu bylo svěřeno Klapálkovi. Ačkoliv měl podle původního záměru spadat pod čtvrtý pluk, nakonec se stal samostatnou jednotkou přejmenovanou na *11. československý pěší prapor – Východní* a z Klapálka se stal velitel samostatné československé jednotky na Blízkém východě.

V červenci roku 1941 vedl své muže proti vichystickým Francouzům do Libanonu a Sýrie. Mezi veterány jedenáctého praporu se traduje údajný rozhovor mezi podplukovníkem Klapálkem a vrchním velitelem britských vojsk na Blízkém východě generálem Auckinleckem, ke kterému mělo dojít na základně v syrském Aleppu 30. srpna 1941:

„Chcete jít na Kypr, nebo znovu na bojiště?“ měl se generál Auckinleck zeptat Klapálka.

„Takové rozhodnutí přísluší naší vojenské misi v Jeruzalémě,“ odpověděl československý velitel zdrženlivě.

„A co si o tom myslíte vy, pane podplukovníku? Kam byste chtěl vy?“

„Na Kypru se přece nebojuje! Tak co bychom tam dělali?“

„*All right!*“ měl jejich rozhovor uzavřít generál Auckinleck.

Dvacátého října 1941 dorazil podplukovník Klapálek se svým praporem do Tobruku. Přesun na palubě jednoho z torpédoborců přečkal jako jeden z mála příslušníků praporu zcela bez újmy. Lodě se dostaly během plavby do silného vlnobití. Zatímco se všichni potýkali se žaludeční nevolnostmi, podle výpovědi pamětníků Klapálek zůstával klidný a zcela fit. Po celodenním houpání paluby se jako jediný dostavil k večeři.

„Byl to frajer, samozřejmě že občas i trochu samolibý, rád se vytahoval, co všechno vydrží a jak je tvrdý voják,“ vzpomínají na něj někteří jeho spolubojovníci. Uměl se rychle rozhodovat a jednal energicky. Dával přednost logice před slepým lpěním na předpisech, avšak od mužstva a podřízených vyžadoval kázeň. Byl tělem i duší voják a vážil si každého dobrovolníka, který vstoupil do jeho jednotky. Rozhodně neskrýval ambice být

„mužem, který velí mužům“, jak bratři Hrabíci nazvali svoji knihu o Klapáčkovi. Ostatně bez těchto vlastností by nemohl být velitelem. Dobrým velitelem. V době bitvy o Tobruk mu bylo čtyřicet osm let.

V čele jednotky na Blízkém východě zůstal i po stažení do Palestiny v dubnu roku 1942, kdy se pěší prapor měnil na *200. československý lehký protiletadlový pluk*. Karel Klapálek byl povýšen do hodnosti plukovníka a 23. května 1942 převzal velení nad zformovaným plukem. Absolvoval s ním druhou etapu pobytu československé jednotky na Blízkém východě i druhé nasazení u Tobruku.

Přesun do Sovětského svazu

Zkraje roku 1943 se v Londýně rozhodovalo o vyslání skupinky československých důstojníků z Blízkého východu do Sovětského svazu k posílení velitelského sboru tamní československé jednotky. Vybíralo se mezi Klapáčkem a Střelkou. Jeden měl odjet do Buzuluk, druhého bylo potřeba v Anglii. Výběr se nemohl nechat na nich samotných, protože považovali východní frontu za rozhodující bojiště, takže odjezd do Ruska oba lákal. Nakonec dostal přednost podplukovník Střelka. Nicméně o rok později se oba muži v Sovětském svazu znovu setkali. Klapáčkova cesta na východní frontu ale vedla s jednoroční oklikou přes Británii.

V srpnu 1943 byl jmenován zástupcem velitele *1. československé samostatné obrněné brigády* ve Velké Británii generála Aloise Lišky. Následovalo povýšení do odpovídající hodnosti brigádního generála. V březnu 1944 přešel na exilové ministerstvo národní obrany v Londýně, kde řídil jeho první odbor. A v srpnu 1944 byl konečně přeložen k *1. československému armádnímu sboru* v Sovětském svazu.

Když k němu dorazil, velitel sboru generál Ludvík Svoboda (Klapáčkův spolubojovník od Zborova a z československých legií v Rusku za první světové války) mu svěřil velení nad *3. československou samostatnou brigádou*, které krátce před ním velel Střelka. Jednalo se o zcela novou jednotku narychlo sestavenou ze zmobilizovaných volyňských Čechů. Prošli jen velmi krátkým vojenským výcvikem.

Klapáčkovi připadl nevděčný úkol vést třetí brigádu do krvavých útoků na Dukle (podobnosti jsou opět rozepsány v navazující kapitole o Karlu Střelkovi). Ačkoliv jednotka utrpěla v karpatském průsmyku značné ztráty, rozbita nebyla. Na přelomu let 1944 a 1945 se pod Klapáčkovým velením podílela na osvobození severního Slovenska.

Těsně před koncem války byl velitel východního sboru generál Ludvík

Svoboda jmenován do takzvané košické vlády *Národní fronty Čechů a Slováků* jako nový ministr národní obrany. Generál Klapálek postoupil na jeho místo a stal se na několik posledních týdnů války velitelem *1. československého armádního sboru*. Nejednalo se přitom jen o pouhou reprezentativní funkci. Klapálek velel armádnímu sboru během těžké bitvy o Ostravu.

V osidlech KSČ

Bezprostředně po skončení války Klapálek zažíval příznivé období. Na výločkách mu rychle přibývaly generálské hvězdy. Z brigádního generála se brzy stal generál divizní a potom armádní. Prezident Edvard Beneš dokonce zvažoval jeho jmenování náčelníkem generálního štábu československé armády. Nakonec se stal velitelem strategicky nejvýznamnější *Vojenské oblasti 1*.

Do jeho působnosti spadalo i území, ze kterého v té době probíhal odsun německého obyvatelstva. S funkcí velitele oblasti získal značný vliv. Stal se třetím nejvýše postaveným generálem v československé armádě hned po ministru národní obrany Ludvíku Svobodovi a náčelníku generálního štábu Bohumilu Bočkovi. Dokonce i Sověti ho považovali za důležitého hráče v československém vedení a rozhodli se, že si ho budou předcházet, byť stejně jako Svoboda zůstával neustraněným.

Klapálek dobře vycházel s prezidentem i s těmi představiteli stran *Národní fronty*, se kterými z titulu své funkce přicházel do styku, včetně komunistů. Až do roku 1947 vystupoval zcela apoliticky. Politická činnost komunistů v armádě se mu dokonce příliš nezamlouvala. Zejména pak zasahování a intervence nové armádní složky: oddělení osvěty. Považoval ji přinejmenším za nadbytečnou. Otevřeně proti ní ale nevystupoval.

Jeho nezaujatý nestranný postoj profesionálního vojáka měla v létě roku 1947 nalomit rodinná dovolená v Sovětském svazu. Kreml se na Klapálkův příjezd do černomořského letoviska Soči velmi dobře připravil. Přivítal ho se všemi poctami a pozornostmi jako československého válečného hrdinu, komunistu nekomunistu, což generála Klapálka a jeho rodinu dojalo. Sověti je hostili v krásném letním sídle, dokonce jim přidělili osobní ošetřovatelku, zdravotní sestru Olgu Ustijevnu.

Zavezli je na nejkrásnější místa v pohoří Kavkaz, ukázali jim Moskvu a provedli je jako vzácné hosty i kremelským palácem. S Klapálkem se setkali nejvýznamější sovětské maršálové, jako Koněv, Žukov nebo Moskalenko. A byla to setkání vřelá a přátelská. Hostil ho také Valerian Zorin, sovětský velvyslanec v Československu, který později, v únoru 1948, přímo ovlivňoval vývoj politických událostí v Praze.

Po návratu z dovolené si jeho spolupracovníci všimli, že se jeho postoje ke komunistům i k osvětě v armádě začíná pozvolna měnit. K ambicím této knihy ale nepatří hodnocení generála Klapálka v únorových dnech roku 1948 ani v měsících následujících po uchopení moci komunisty. Jeho postoje, veřejná i soukromá vyjádření a činy z tohoto období vykazují značnou rozporuplnost a nejednoznačnost. Mnohé zůstává nevysvětleno včetně osobních motivů a skutečných postojů.

Mezi historiky převládá názor, že trojice nejvyšších generálů – Svoboda, Boček a Klapálek – v únorových dnech neutralizovala armádu. Ačkoliv v jejích řadách nevznikaly prokomunistické *akční výbory Národní fronty*, *Lidové milice* získaly část výzbroje z armádních skladů včetně *Vojenské oblasti 1*. Po demisi demokratických ministrů a obměně vlády podle návrhu předsedy vlády Gottwalda prezident Beneš vážně zvažoval abdikaci. Tehdy se na něj trojice generálů obrátila s naléhavou výzvou, aby odstoupil a zůstal ve funkci.

Po únoru 1948 se v armádě uskutečnily první personální čistky. Protože v ní nevznikly akční výbory, prováděl je místo nich „armádní poradní sbor“ podléhající ministru národní obrany. Některých jednání sboru se zúčastnil i Klapálek, který si 1. června 1948 podal přihlášku do KSČ. Avšak komunisté k němu od počátku nechovali příliš velkou důvěru.

V březnu 1949 obdržel anonymní dopis podepsaný „přítelem z Tobruku“, ve kterém byl varován před možným zatčením. Pisatel mu doporučoval emigraci. Klapálek se obsahu dopisu nejprve zalekl, ale potom ho označil za „blbost“ a provokaci.

Po nečekaném odvolání Ludvíka Svobody z funkce ministra národní obrany v dubnu 1950 požádal generál Klapálek o udělení zdravotní dovolené. V únoru 1951 byl poslán do penze. V následujícím roce jeho jméno zaznělo v procesu s Rudolfem Slánským. 20. listopadu 1952 půl hodiny před půlnocí ho přišla zatknout Státní bezpečnost. Velitel od Tobruku a od Dukly byl 13. listopadu 1954 odsouzen k šestiletému vězení za údajnou sabotáž na košickém vládním programu v oblasti reorganizace armády podle sovětského vzoru. Žaloba ho dále vinila, že jako velitel *Vojenské oblasti 1* řádně nezabezpečil západní hranice Československa a že se prý podílel na rozmisťování „nepřátelských živlů“ na důležitých pozicích v armádě.

V dubnu 1956 se za Klapálkovo propuštění z vězení přimluvili sovětsí maršálové Žukov a Koněv a dokonce i nový sovětský vůdce Chruščov. Pražským soudruhům nezbyvalo než ho okamžitě propustit. Politické byro ÚV KSČ mu dokonce obratem vrátilo vojenskou hodnost a armádní důchod. V roce 1964 se jeho případem zabývala rehabilitační komise KSČ, která jeho vyloučení ze strany v roce 1953 shledala jako bezdůvodné,

avšak členství mu nevrátila. Prý by „ze zdravotních důvodů“ nemohl plnit povinnosti člena strany.

Morální satisfakce se Klapálek dočkal v roce 1968, kdy vyšly jeho paměti *Ozvěny bojů* a jeho starý spolubojovník, nadřízený a současně i spolutrpitelem z padesátých let Ludvík Svoboda mu jako nový prezident republiky udělil několik nejvyšších státních vyznamenání. Československá televize tehdy natočila známý dokument o Čechoslovácích u Tobruku nazvaný *Krissy pouště*.

Generál Karel Klapálek zemřel v listopadu 1984.

**ZAJÍMAVOSTI K ÚČASTI ČECHŮ
NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ
A SEVERNÍ AFRICE**

OTÁZKA SPRÁVNÉHO NÁZVU JEDNOTKY

Československý pěší prapor 11 – Východní
nebo 11. československý pěší prapor – Východní,
či ještě jinak?

Nejpřesnější označení československé jednotky působící v letech 1940 až 1942 na Blízkém východě zůstává nejednoznačné. Historici, publicisté a dokonce i samotní veteráni užívají několik různých variant názvu. A často dosti rozdílných. Zejména pokud jde o jazykovou stavbu a pravidla gramatiky.

Jednotlivé podoby názvu se od sebe vzájemně liší především v pořadí slov. „Jedenáctka“ je proto uváděna na obou různých místech v názvu, a to někdy jako číslovka základní a jindy jako řadová. Upřesnění, že prapor byl „východní“, je jednou uváděno s velkým počátečním písmenem, jindy s malým. Také existují varianty názvu s pomlčkou a bez pomlčky. U některých variant zase chybí důležitá informace, že prapor byl „pěší“.

Dokonce i v dobových úředních dokumentech vydávaných v letech 1940 až 1942 samotnou jednotkou a britským velením je prapor označován různě. Na záhlaví tiskovin byl nejčastěji titulován jako *Československý prapor 11 – Východní* nebo *Československý prapor 11. – Východní*. V některých dokumentech byl jeho název doplněn o upřesnění, že se jednalo o „pěší“ prapor: *Československý pěší prapor 11 – Východní* nebo *Československý pěší prapor 11. – Východní*. Avšak na situačních mapách vytvářených velením praporu byl uváděn spíše jako *11. československý prapor východní* nebo *11. československý pěší prapor východní*.

Poválečná i současná odborná publicistika si vytvořila ještě další varianty názvu jednotky včetně nejobvyklejší a jazykově nejlogičtější: *11. československý pěší prapor – Východní*. Název jednotky je přitom zkracován na *11. pěší prapor* či *11. prapor východní* apod.

Pokud hledáme jazykově i historicky nejsprávnější název jednotky, musíme si připomenout základní fakta: Jednotka byla organizována jako pěší prapor, čemuž odpovídala její struktura, členění a výzbroj. Proto by upřesnění „pěší“ nemělo v názvu chybět. Bez něj je název neúplný, byť slovo „pěší“ bylo vypouštěno i v některých oficiálních dobových dokumentech jednotky.

Dále víme, pěší prapor byl „jedenáctý“. Československé velení v Londýně v roce 1941 předpokládalo, že na územích britského impéria vznikne celkem jedenáct československých praporů. Deset na britských ostrovech a jedenáctý na území Blízkého východu, které se nacházelo pod britskou mandátní správou.

Za první republiky a také během druhé světové války byly československé jednotky uváděny řadovými čísly, tedy pokaždé s tečkou, a to na začátku názvu. Tedy varianty s číslem ve druhé části názvu nebo dokonce bez tečky neznějí příliš správně po jazykové stránce. Jednotka sice ve své době tyto varianty používala, ale pouze se tak přizpůsobovala britské praxi přehledného označování spojeneckých jednotek. Zřejmě proto, aby číslem s tečkou a na začátku názvu nevyvolávala případné zmatky.

A konečně: pokud jde o pomlčku a slovo „Východní“ s velkým počátečním písmenem na konci názvu, lze tento zvláštní prvek akceptovat jako součást autentického pojmenování.

Ačkoliv mohou existovat i odlišné interpretace, za nejpřesnější a nejspřávnější lze považovat dvě varianty: 1) dobovou (historicky autentickou) *Československý pěší prapor 11 – Východní* a dále 2) jazykově nejlogičtější, uzpůsobenou pravidlům české gramatiky *11. československý pěší prapor – Východní*.

Struktura 11. pěšího praporu v době bitvy o Tobruk

velitel	podplukovník Karel Klapálek
zástupce velitele	podplukovník Karel S
pobočníci	kapitán Alois Hak
	poručík Jindřich Karpeles
velitel 1. roty	štábní kapitán František Zástěra
velitel 2. roty	kapitán Jan Svoboda
velitel 3. roty	štábní kapitán Josef Borský (Bernas*)
velitel 4. roty	kapitán Jan Podhajský (Půlp
velitel roty doprovodných zbraní	major Bohumír Kobliha
velitel čtyř brencarrierů	nadporučík Jaromír Daněk
československý styčný důstojník	poručík Eduard de Lorme (Lobkowitz*)
britský styčný důstojník	kapitán M. B. Rowton

ve struktuře praporu působilo ještě dalších 6 samostatných čet

* Původní příjmení velitelů před pozměněním

Chronologie druhé světové války

1933

30. leden 1933 Adolf Hitler jmenován říšským kancléřem, začátek nacistické diktatury v Německu

1935

16. březen 1935 Obnovena všeobecná branná povinnost v Německu, založen wehrmacht (*branná moc*)

15. září 1935 Na nacistickém sjezdu v Norimberku přijaty tzv. rasové zákony, namířené především proti Židům

1938

13. březen 1938 Rakousko obsazeno a připojeno k Německé říši
24. duben 1938 Sudetoněmecká strana (SdP) předkládá tzv. karlovarské požadavky, naprosto nepřijatelné pro československou vládu

21. květen 1938 Československá vláda vyhláší částečnou mobilizaci
12. září 1938 Hitler poprvé veřejně vyhrožuje připojením Sudet k Německu, v pohraničí potlačen pokus o puč Sudetoněmecké strany

17. září 1938 V českém pohraničí začíná působit teroristická organizace *Sudetendeutsche Freikorps*, která má na svědomí více než 100 mrtvých

23. září 1938 Československá vláda vyhláší všeobecnou mobilizaci

Noc z 29. na 30. září 1938 Německo, Itálie, Velká Británie a Francie podepisují tzv. mnichovskou dohodu – požadují postoupení Sudet Německu

30. září 1938 Československá vláda se podrobí podmínkám tzv. mnichovské dohody a následně postupuje Sudety Německu, Těšínsko Polsku a jižní Slovensko a Podkarpatsko Maďarsku

5. říjen 1938 Československý prezident Edvard Beneš odstupuje z funkce
říjen 1938 – 15. březen 1939 Období tzv. druhé republiky, Česko-Slovenská republika

1939

14. březen 1939 Vyhlášen samostatný Slovenský stát s klerofašistickou vládou
15. březen 1939 Hitler zabírá i české vnitrozemí, vytvořen *protektorát Čechy a Morava*
22. květen 1939 Nacistické Německo a fašistická Itálie uzavírají tzv. ocelový pakt, později se k Ose připojuje také Japonsko a několik menších států
23. srpen 1939 Nacistické Německo a Sovětský svaz podepisují tzv. pakt Molotov – Ribbentrop a rozdělují si sféry vlivu ve východní Evropě
1. září 1939 Německo napadá Polsko, začátek druhé světové války, Těšínsko je rychle obsazeno německou armádou a připojeno k Německu, Francie a Velká Británie vyhlásují Německu válku (3. 9.)
3. září 1939 – 9. duben 1940 Tzv. „podivná válka“ mezi Západem a Německem, navzdory válečnému stavu se téměř nebojuje
17. září 1939 Sovětská armáda obsazuje východní Polsko
5. říjen 1939 Polsko je poraženo a rozděleno mezi Německo a Sovětský svaz
30. listopad 1939 Sovětský svaz napadá Finsko, 12. března 1940 uzavřeno příměří

1940

9. duben 1940 Německo napadá Dánsko a Norsko, obě země jsou rychle obsazeny
10. květen 1940 Německo zahajuje velký útok na západní Evropu, je napadena Francie a země dnešního Beneluxu, porážka těchto zemí je překvapivě rychlá a pomoc Britů neúčinná
10. června 1940 Fašistická Itálie vstupuje do války, napadá Francii a marně se snaží napadnout i britská vojska v Egyptě
22. červen 1940 Francie kapituluje před Německem a je rozdělena na okupovanou část a tzv. svobodnou zónu – i ta je v roce 1942 obsazena Němci
9. červenec 1940 V Londýně ustanovena československá exilová vláda

13. srpen 1940 – 10. květen 1941 Letecká bitva o Británii, německá *Luftwaffe* utrpěla vážnou porážku, první německý neúspěch

1941

22. leden 1941 Britská vojska v rámci operace *Compas*, ofenziva proti Italům v Libyi, obsazují Tobruk

11. únor 1941 Vylodění prvních jednotek *Afrikakorpsu* v severní Africe

6. duben – 11. květen 1941 Válka na Balkáně, Německo a jeho spojenci rychle obsazují Jugoslávii a Řecko

Duben 1941 Německý *Afrikakorps* vytlačuje britská vojska z Libye, fronta se stabilizuje až u Sollúmu na egyptské hranici

Duben – prosinec 1941 Spojenecká posádka vzdoruje v obklíčeném severoafrickém Tobruku

20. květen 1941 Útok německých výsadkářů na řecký ostrov Kréta

22. červen 1941 Německý vpád do Sovětského svazu – operace *Barbarossa*, druhá světová válka vstupuje do nejdramatičtější fáze, wehrmacht nejprve rychle postupuje, Velká Británie vydává prohlášení, že bude podporovat Sovětský svaz

Červen – červenec 1941 Britská vojska obsazují Libanon a Sýrii

Prosinec 1941 Bitva o Moskvu, Němci přinuceni k ústupu, první sovětské vítězství

7. prosinec 1941 Japonský vzdušný útok na americkou námořní základnu v Pearl Harboru, Spojené státy vyhlásují válku Japonsku a Německo Spojeným státům, USA se v roce 1942 zapojují do války v Evropě i ve východní Asii a Tichomoří, kde válka trvá až do porážky Japonska v srpnu 1945

10. prosinec 1941 Britská vojska v rámci operace *Crusader* vyprošňují Tobruk z obklíčení

1942

Rok 1942 Nacisté začínají systematicky vyvražďovat židovské obyvatelstvo v plynových komorách, do konce války zavraždí 6 milionů Židů

27. květen 1942 Atentát na zastupujícího říšského protektora Heydricha v Praze, následuje nejhorší období nacistické okupace českých zemí – tzv. *heydrichiáda*, je popraveno

- více než 2000 lidí, jejich jména, profese a adresy jsou denně předčítány v rozhlase a uveřejňovány na plakátech pro zastrašení českých obyvatel
10. červen 1942 Vypálena česká obec Lidice, krátce nato další obec Ležáky
30. květen 1942 První velký spojenecký nálet na Kolín nad Rýnem, začátek tzv. „tisícebombardérových“ náletů, bombardování německých měst trvá až do konce války a vyvrcholí v únoru 1945 náletem na Drážďany
21. červen 1942 Německý *Afrikakorps* obsazuje Tobruk, zajaty desítky tisíc spojeneckých vojáků
5. srpen 1942 Ministři zahraničí Československa a Velké Británie si vyměnili nóty o hranicích ČSR, Velká Británie uznala neplatnost mnichovské dohody
29. září 1942 Podepsána československo-francouzská dohoda, de Gaullov *Národní výbor* prohlašuje mnichovskou dohodu za neplatnou
17. červenec 1942 – 2. únor 1943 Bitva o Stalingrad, německá armáda utrpí zdrcující porážku, sovětská armáda začíná osvobozovat vlastní území
- Říjen 1942 Britská vojska porazila německý *Afrikakorps* u El-Alameinu

1943

13. květen 1943 Porážka německého *Afrikakorpsu* v Tunisku a konec války v severní Africe
5. červenec – 23. srpen 1943 Bitva u Kurska, další velká porážka Němců, definitivní obrat ve válce, sovětská armáda přebírá iniciativu a do konce války Němci už jen ustupují
10. červenec 1943 Spojenci se vylodují na Sicílii, válka o Itálii trvá až do května 1945
25. červenec 1943 Pád fašistického režimu v Itálii, Mussolini je zatčen, avšak záhy je z rukou vzbouřenců unesen Němci a dopraven do Berlína
- 22.-26. listopad 1943 Teheránská konference šéfů vlád SSSR, USA a Velké Británie
12. prosinec 1943 Podepsána osudová československo-sovětská smlouva o poválečné zahraničněpolitické orientaci Československa na Sovětský svaz

1944

- Leden – červen 1944* Sovětská armáda osvobozuje Ukrajinu a Bělorusko a blíží se ke svým předválečným západním hranicím, nacistický ministr propagandy Goebbels přiznává krizi a vyhláší tzv. totální válku
- 6. červen 1944* Spojenci se vylodují v Normandii, otevřena západní fronta, po několika týdnech začíná spojenecký postup a během léta je osvobozena Francie
- Červen 1944 – březen 1945* Hitler nechává bombardovat Londýn a jihovýchodní Anglii tzv. zbraněmi odplaty – střelami V1 a raketami V2
- Léto 1944* Série státních převratů ve státech doposud bojujících na straně Německa, sovětská armáda osvobozuje Balkán
- 22. červenec 1944* Pokus německých důstojníků o atentát na Hitlera a o státní převrat, následuje vlna represí v německé armádě
- 1. srpen – 2. říjen 1944* Varšavské povstání je krvavě potlačeno oddíly SS, statisíce mrtvých
- 29. srpen 1944* Na Slovensku vypuklo protifašistické povstání, německá vojska zasahují
- 16.-24. prosinec 1944* Neúspěšný německý protiútok v Ardenách na západní frontě

1945

- Leden – únor 1945* Sovětská armáda proniká přes Polsko do Německa
- Březen 1945* Začíná velký postup Spojenců do německého vnitrozemí také ze západu
- 4.-9. duben 1945* Jaltská konference šéfů vlád SSSR, USA a Velké Británie
- 12. duben 1945* Umírá těžce nemocný americký prezident Roosevelt
- 16. duben 1945* Sovětská armáda zahajuje útok na Berlín
- 25. duben 1945* Sovětská a spojenecká vojska se setkávají na Labi
- 29. duben 1945* Italský diktátor Mussolini je zastřelen partyzány
- 30. duben 1945* Hitler páchá sebevraždu v berlínském bunkru
- 2. květen 1945* Berlín dobyt sovětskou armádou
- 5.-9. květen 1945* Povstání v Praze a dalších českých městech (již od 1. května)
- 7. květen 1945* Bezpodmínečná kapitulace německých ozbrojených sil podepsaná ve francouzské Remeši

- Noc z 8. na 9. května 1945* Bezpodmínečná kapitulace německých ozbrojených sil nově podepsaná v německém Karlshorstu, tentokrát i za účasti Sovětů
- 11. květen 1945* Návrat československé vlády do Prahy
- 16. květen 1945* Návrat prezidenta Edvarda Beneše do Prahy
- 17. červenec – 2. srpen 1945* Postupimská konference šéfů vlád SSSR, USA, Velké Británie a Francie

Chronologie účasti československé jednotky na Blízkém východě a severní Africe

1940

29. červen 1940 Skupina dvou set Čechoslováků převezena z Bejrútu do uprchlického tábora as-Sumajríja v Palestině
30. červen 1940 V táboře as-Sumajríja sestavena československá vojenská jednotka, velitelem plukovník Josef Koreš
3. červenec 1940 Do tábora as-Sumajríja přijíždí z Bejrútu podplukovník Karel Klapálek
18. červenec 1940 Čechoslováci přesunuti do vojenského tábora v Gedeře v Palestině
28. červenec 1940 Prísaha příslušníků *4. československého pěšího pluku* v Gedeře, rámcově sestaven první prapor
1. a 2. září 1940 Z protektorátu odjíždí poslední legální vystěhovalecké transporty s Židy směřující do Palestiny dunajskou cestou (z Vídně)
8. říjen 1940 Ztroskotání vystěhovaleckého parníčku *Pentcho* u Kréty
28. říjen 1940 Reorganizace jednotky, pluk zrušen, vzniká *11. československý pěší prapor – Východní* (velitel podplukovník Karel Klapálek) a *Československé výcvikové středisko – Východní* (velitel plukovník Josef Koreš)
25. listopad 1940 Sabotáž na lodi *Patria* v Haifě, více než dvě stě padesát obětí
10. prosinec 1940 Prapor odjíždí k výcviku do Judské pouště do stanového tábora u Jericha

1941

- Únor 1941 Prapor se přesouvá do tranzitního tábora v Sídí al-Bišáru u Alexandrie v Egyptě
- Březen 1941 Uzavřena tzv. „balkánská trasa“, po které odcházeli důstojníci a vojáci na Blízký východ

18. březen 1941 Prapor přemístěn do vojenského tábora v Agami na předměstí Alexandrie
- Jaro 1941 Do Haify a Alexandrie připlouvají transporty československých vojáků ze Sovětského svazu, příslušníci praporu se podílejí na ostraze zajateckých táborů v Agami
31. květen 1941 Prapor odjíždí k prvnímu bojovému nasazení k Sídí Hanajši na egyptsko-libyjské hranici
1. červenec 1941 Prapor se po rychlém přesunu z Egypta účastní britského tažení do Sýrie a Libanonu, zaujímá postavení v prostoru syrského města Banjás
6. červenec 1941 Padl první voják praporu, vojín Jiří Haas
- 10.-12. červenec 1941 Čechoslováci bojují o městečko Šibáa
14. červenec 1941 V Sýrii a Libanonu ukončeny boje
- Srpen – říjen 1941 Prapor vykonává strážní službu v Sýrii, velitelství a hlavní síly v Aleppu na severu země
20. září 1941 Skupina 24 poddůstojníků a vojáků dezertuje od jednotky v Sýrii směrem do Sovětského svazu
30. srpen 1941 Vrchní velitel britským vojsk na Blízkém východě generál Auckinleck navštěvuje v Aleppu československý prapor
12. říjen 1941 Ubytovací skupina vedená podplukovníkem Karlem Střelkou přistává v Tobruku
14. říjen 1941 Prapor opouští syrské Aleppo a vydává se na cestu do Tobruku
21. říjen 1941 Nalodění praporu na torpédoborce *Hasty* a *Napier* v alexandrijském přístavu
22. říjen 1941 Prapor přistává v obklíčeném Tobruku
30. říjen 1941 U Tobruku padl první československý voják, vojín Leo Gutfreund
21. listopad 1941 Třetí a čtvrtá rota podporují polský útok na *Kótu 69*
10. prosinec 1941 Tobruk vyproštěn z obklíčení, Čechoslováci podnikají výpad, třetí rota vztyčuje vlajku nad *Kótou 69*, čtvrtá rota obsazuje pahorek *Twin Pimples* a část druhé roty se připojuje ke třináctému sboru spojeneckých vojsk a společně s ním pronásleduje ustupujícího protivníka

1942

27. březen 1942 Začátek stahování prapor z Tobruku
7. duben 1942 Prapor dorazil do vojenského tábora Bath Galim u Jericha v Palestině, začátek reorganizace na protiletadlový pluk

23. květen 1942 11. pěší prapor se přeměňuje na 200. československý
lehký protiletadlový pluk
- Červenec – prosinec 1942 Dva prapory protiletadlového pluku chrání
přístavy v Bejrútu a Haifě
31. prosinec 1942 Protiletadlový pluk zaujímá pozice kolem Tobruku

1943

- Leden – červen 1943 Druhé nasazení československých vojáků u To-
bruku, tentokrát v týlu
20. leden 1943 Čechoslováci sestřelují nad Tobrukem německý le-
toun typu *Junkers Ju 88*
12. červen 1943 Zahájeno druhé stahování z Tobruku
5. červenec 1943 Českoslovenští vojáci se v přístavu Teffik u Rudého
moře naložují na transportní loď *Mauretania*, jednotka
na Blízkém východě fakticky zaniká
11. srpen 1943 *Mauretania* zakotvila v Liverpoolu ve Velké Británii

Obsah

<i>Prolog</i>	9
1. Válka v severní Africe a význam Tobruku	11
2. Československá jednotka na Blízkém východě a severní Africe ...	15
 Vzpomínky účastníků	
3. Josef Hercz	49
4. Josef Polívka	95
5. Otokar Braun	133
 Velitelé a osobnosti 11. pěšího praporu	
6. Podplukovník Karel Klapálek	159
7. Podplukovník Karel Střelka	167
8. Nadporučík Emil Grünhut	175
9. Další osobnosti ve zkratce	177
 Zajímavosti k účasti Čechů na Blízkém východě a severní Africe	
10. Otázka správného názvu jednotky	183
11. Řeholní bratři v pěším praporu	185
12. Hromadná dezerce ze Sýrie	187
13. Češi v Afrikakorpsu	189
14. Pouštní hymna Lili Marlen	191
 <i>Struktura 11. pěšího praporu v době bitvy o Tobruk</i>	193
<i>Chronologie druhé světové války</i>	194
<i>Chronologie účasti československé jednotky na Blízkém východě a severní Africe</i>	200

FRANTIŠEK EMMERT

ČEŠI U TOBRUKU

Ediční řada Češi ve válce

Obálku a grafickou úpravu
navrhl Vladimír Verner.

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2008 jako svou 831. publikaci.

Odpovědný redaktor dr. Břetislav Daněk.

Vydání první. 8,47 AA. Stran 208.

Vytiskla tiskárna Ekon, Jihlava.

Doporučená cena 198 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, s. r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz,
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7021-926-3